

BOSNA HERSEK’TEKİ ŞEHİR MÜZİĞİ GELENEĞİ: SEVDALİNKÂ VE SAZ

Jasmina Talam

Abstract

URBAN MUSIC TRADITION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: SEVDALİNKÂ AND SAZ

Urban music tradition in Bosnia and Herzegovina was shaped under a strong Ottoman influence. This article is attempt to give short information about sevdalinka – Bosnian traditional urban song and saz - chordophonical instrument of a long-necked lutes type.

Bosna Hersek, tam dört yüzyıl Osmanlı Devleti yönetimi altında kalmıştır (1463-1878) ve bu dönem Bosna Hersek halk müziği geleneğinde önemli izler bırakmıştır. Oryantal unsurlar barındıran şehirlerin oluşturulmasıyla beraber, özgün müzik uygulamasının şekillendirilmesi için bir ortam oluşmuştur. Kültürleştirme süreci, çeşitli oryantal müzik enstrümanlarının kullanılmasını sağlamış, özellikle kordofon, uzun saplı lavta veya halk dilinde *tamburitza* olarak bilinen enstrümanlar kullanılmaya başlanmıştır. Şehir müziğine bağlı kalmış *tamburitza* türü olan tek enstrüman ‘saz’dır. Boşnak geleneklerine uyumlu olacak şekilde uyarlanmış, asıl oryantal sazın modifikasyonu ile ‘Boşnak sazi’ yapılmıştır.

Aynı zamanda, eski Boşnak vokal müziği unsurları, oryantal müzik unsurlarıyla birleşerek, bir hayli özgün müzik şekilleri yaratmıştır, bunlardan en önemli olanı ‘sevdalinka’dır. Günümüzde de, sevdalinka ve saz, Bosna Hersek şehir müziği mirasının en önemli temsilcileridir. Bu çalışmanın hedefi, karşılıklı olarak Boşnak ve oryantal müzik geleneklerinin temelinde bulunan, ses ve enstrüman uyumunu en iyi şekilde sunmaktır.

Bosna Hersek’te sazın yaygınlığını ispatlayan birçok yazılı belge bulunmaktadır. Jukić’in Narodne pjesme bosanske i hercegovačke (Bosna Hersek Halk Şarkıları) (1858) derlemelerinin girişinde belirtildiği üzere papaz fra Grga Martić tamburaların (telli çalgılar) özellikle sazların, Müslüman Boşnaklar tarafından sevgiliye kur yapmak amacıyla çalındığını söylemiştir. Hersek’teki Hristiyan halk için ise bu enstrümanların kullanılmasının günah olduğunu söylemiştir. Hersek’teki Hristiyan halkın saz çaldığını belirten çok fazla belgeye rastlanmasa da saz, Katolik nüfus tarafından beğeniyle kabul edilmiştir, bunu Augustin Kristić’in Kreševo’da sazın çok popüler olduğunu söylemesi ispatlamaktadır. Frano Barbarić-Gusić ve Pavo Tvrtković Frano Gusić Barbarić ve Pavo Tvrtković’ in çok iyi sazcular olduklarını belirtmiştir.¹ Saz yapımı hakkında yazılı olan ilk bilgiler, “Sarajevska čalgija” (Saraybosna Çalgısı) makalesinde sunulmaktadır:

'Saraybosna'da Bosna'daki tambur sınıfına giren 4 tane bilinen çalgı bulunmaktaydı, aralarındaki farklılıklar yapım, büyüklük ve tel sayısındaydı. Çoğu zaman, bu tamburular Saraybosna'ya yakın veya uzak olan köylerde yapılırdı (Nahorevo, Vogoşça, Visoko, Kiselyak vs.). Tale, Saraybosna'nın kuzeyinde bulunan Nahorevo'dan gelen zanaatının ehli bir tambur ustasıydı. O, en büyük tamburayı (sazı) bile mükemmel bir şekilde yapmayı bilirdi, ki bu çalgıyı yapmak çok büyük beceri gerektiriyordu. Bu ustalığı ise şu şekilde öğrenmiştir: Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir kaç üst zabıt (subay) Saraybosna'ya gelmişti ve bunların arasında saz yapabilen ve aynı zamanda bunu iyi çalabilen bir nefer de bulunmaktaydı. Bu askerler, Saraybosna'da Logavina'nın üst tarafında bulunan Golobrd'o'da, Kabodaja ailesinin evini kiraladılar. Saz ustası bu nefere, tamburular için malzeme gerekiyordu ve Nahorevo'dan Tale tavsiye edildi. Tale, o zamana kadar sadece küçük ve alışılmamış tamburitzalar yapıyordu. Tale, nefer için gerekli olan malzemeleri hazırladı ve böylelikle büyük tamburuların yapılışını da öğrenmiş oldu. Daha sonra bu nefer ve Tale ahbab oldular. Tale haricinde Vogoşça'da Bešlija adlı bir usta da büyük sazlar yapardı. (Ćurčić 1935: 4-5)

Saz, telli çalgılar arasındaki tek uzun saplı lavta enstrümandır ve sadece saz şehir geleneğini temsil etmektedir. Saz repertuarının belirlenmesi şehir halkının isteğine, icranın güzelliği ise yüksek sesli çalınmasında değil uygun şartlar altında ses renginin uyumuna bağlıdır. Repertuardan iki şekilde bahsedilebilir: (1) solo enstrüman olarak, (2) saz takımı olarak

Saz, sevdalinka eşliğinde solo enstrüman olarak kullanılırdı. Sevdalinkalar, Bosna Hersek şehir geleneğinin en önemli şarkıları olduğu için genel görüşe göre bu şarkılara uygun olan tek ses saz sesiydi. Saz sesi, şarkı girişi ve aranağmede kendini gösterirdi. Saz sanatçısı, solist olarak çalışında, enstrümanın en yüksek şekilde ses verme niteliğini gerçekleştirirdi. Şarkıcı, şarkıyı söylemeye başlayınca saz sanatçısı şarkıyı söyleyene öncelik tanırırdı. Saz bir melodi işlevinde olup şarkıya uyumlu basit müzik yapısıyla güfteye eşlik ederdi. Akustik açıdan zengin ve farklı bir izlenim için genellikle dinamik ton farkı kullanılırdı. Melodiye farkı süslemeler ve bazen de melizmatik kullanım etki yapar. Uzatarak söyleme sevdalinkaların özelliklerindendi ve bunların belirli işlevleri vardı. Sevdalinka melodileri çok uzun oldukları için monotonluktan kaçınmak için uzatılan tonun yerini değiştirmek gerekmekteydi. Şarkıcı bu tonları seslendirirken, saz sanatçısı doğaçlamalarıyla uygun şekilde şarkıya eşlik ederdi. Sevdalinka icra edilirken bazı nota uzunlukları tam olarak tespit edilemez ve bunlar sadece yaklaşık olarak belirlenebilir. Bunun sebebi melodinin sözlere uymasındır, fakat serbest ritimli olmayan melodiler bu durumun dışındadır. Serbest ritim *parlando rubato* temposuyla hem şarkıcı hem de saz sanatçısının duygusal bir performans gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Sevdalinkanın özünde, her şeyden önce herhangi bir yapmacıklıktan uzak içten, özgün ve coşkulu bir şekilde icra edilmek vardır ve bu samimi ortam aracılığı ile dinleyici etkilenir.

Fejzulah efendija Hadžibajrić'e göre Bosna Hersek'teki bazı tarikatlardaki ibadetlerde saz kullanılırdı. Bu durumlarda, derviş geleneğine uygun zikir yapılırken saz repertuarında dini şarkılar bulunmaktaydı.

Mula Mustafa Bašeskija *Ljetopis*'inde (salnamesinde) belirtildiği üzere "Mula Mustafa Du-

galić saz çalmayı severdi, İstanbul makamı ile şarkılar söylemeyi ve mevlit okumayı severdi - 1212 yılın vefat listesi” (1797/98). (Başeskija 1987: 337-338)

Saz takımının özel bir repertuarı vardı ve saz sanatçılarının birbirleriyle son derece uyumlu olmaları gerekiyordu. Bir takımda dört ile on arasında saz sanatçısı olur ve herkes aynı melodiyi çalardı. Maalesef saz takımı eşliğinde çalınan sevdalinkalar çoktan geçmişimizin bir parçası olmuştur; bu sebeple o dönemde ne tür melodiler çalındığı bilinmemektedir. Eskilerin anlattıklarına göre saz takımları ‘düz’ melodiler çalıyorlardı. Saz takımı repertuarının otantik ve geleneksel bir yapısının olduğu tahmin edilmektedir. Yerli halkın, çoklu saz sevdalinkalarını, tek sazla çalınanlar kadar beğeniyle dinlediği bilinmektedir.

glaš
pod loz- ni- com

meno ar

molto meno ar

meno ar

stu- de- na vo- di- ca

stu- de- na vo- di- ca.

Şekil 1. *Pod Loznicom studena vodica* isimli şarkının saz eşliğinde icrası, malumat veren kişi Amir Haskić (Vlado Milošević tarafından yazılmıştır)

Saz, sevdalinka gibi şehir geleneğinin kaçınılmaz bir parçası ve Osmanlı Devleti döneminde elit tabakanın enstrümanı idi. Samimi ortamlarda saz belirir ve zengin aileler bir araya geldiklerinde saz mutlaka çalınırdı. Saz çalınan ortamda erkekler bulunur, bayanlar ise haremlikte olurlardı. Bazen zengin aile bireylerinin kendileri de saz çalardı. 19. Yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk yarısından günümüze kalan makaleler saz sanatçılarının son derece değerli olduklarını ifade etmektedir. Sevdalinka, Bosna – şehir ortamındaki feodalizm döneminin bir kaç yüzyıllık sürecinde oluşmuştur. Sevdalinkanın içeriği belli bir mistisizm, duygusallık ve gizemin oluşturduğu zıtlıkların bulunduğu Bosna ortamının adeta bir dışı vurumuydu. Sevdalinkalar, zor ve uzun yolculuktan veya başarıyla bitirilen bir işten sonra içki eşliğinde veya içkisiz söylenirdi. Bayanların güzelliğini anlatan şarkılar, Bosna'nın bir ucundan öbür ucuna bu şekilde dolaşırdı. Yazarlar, sevdalinkalarda bahsi geçen birçok unsurun kim veya nerede olduğunun bilinebileceğini belirtmişlerdir, örneğin bu şarkılarda bahsi geçen güzel bayanların isimleri veya yaşadığı yerler dahi sevdalinkalarda geçer. İslam ahlakının haremlik selamlık geleneği Bosna'daki şehir kültürüne de yansımıştır. Varlıklı ailelerin evlerinin bu geleneğe uygun ayrı kadın-erkek odaları, yüksek duvarlı veya bahçe çitleri ile ayrılan avluları vardı. Bunun amacı, bayanları dış bakışlardan korumak ve onları bekar iken kuzenlerinden veya ailenin yetişkin erkeklerinden bir nevi saklamaktı. Aile kızlarını ayırma geleneği şehir nüfusunun büyük kısmında uygulandı ve bu durum Bosna'daki 'aşıkların' buluşmasını özgün bir hale getirdi. Bu geleneğe göre, aşıklar belirli aşk sözleriyle, belli yer ve zamanlarda, belli şartlar altında aşamalı olarak tanışılırdı. Bu çoğu zaman cuma günleri öğleden sonra, haftanın diğer günlerinde ve bu günlerin farklı vakitlerinde kızların sokağa bakan cumbalı 'aşıklık' penceresi kenarında 'aşık'larının seveda şarkılarını dinlemeleriyle gerçekleşirdi. 'Aşıklık' için belirlenen günlerde erkekler grup halinde mahallelerde dolaşırdı, kızlar da 'aşıklık' pencerelerinden veya aralanmış avlu kapısından bakarlardı.

Bu tarz tanışmada anlaşma şekillerinden bir tanesi sevgiliye yazılan *aşikliya* şarkılarıydı. Bunlara şehir şarkıları veya diğer isimleriyle *aşiklijica* veya *dilberka* denilirdi.² Kız, bir nevi serenat olan bu şarkılara bahçe veya avlu duvarının diğer tarafından yanıt verirdi. Sevdalinka ve meydana geldiği mekan arasındaki bu karmaşık ilişki, sevdalinkaların en ayırt edici özelliğidir.

Bu şarkıların birçoğunda, gerçek hayattan, kızların güzelliklerinden, oğlanların yakışıklılıklarından veya bir nedenden ötürü meşhur olan kişilerin hayatından bahsedilmiştir ve bu kişiler bahsedildikleri sevdalinkalar sayesinde meşhur olmuşlar ve uzun süreler hatırlarda kalmışlardır.

Sevdalinkaların oluşması Bosna Hersek şehirlerindeki gündelik yaşam ile doğrudan alakalı olduğu için bu şarkıların belli kişilere övgü veya mekana ait yaşamın betimlenmesi olmak üzere iki başlıca işlevi olmuştur. Sevdalinka ile ilgili kaynaklarda yazar ile şiir sanatı arasında zor bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Belli bir kişiyi anlatan en eski sevdalinka 1869 yılında yazılmıştır. "Novi Sad 'Danica' dergisinde Kosta Hadži Ristić *Bosna'dan ve Bosna hakkında* adlı yazısında, bir Saraybosna sevdalinkasında adı geçen Pembe Ayşe karakterinden bahsediyor ve günümüzde hala Saraybosna'da yaşayan bir bayan olduğunu söylüyor." (Maglajlić 1974: 38)³ Hamza Humo, *İki Farklı Sosyal Düzen Sonunda Sevdalinka* çalışmasında sevdalinka ve oluştuğu yer arasındaki ilişkiyi müşahade ediyor. Sevdalinka şarkılarının oluşmasına farklı farklı olaylar sebep olmuş ve oluşma sürecinde, belirli durumlarda çeşitli değişimler ve aktarmalar olmuştur. "Bulunan tek araç, attı. Yeni bir olayı öğrenene kadar haftalar geçerdi. Çok nadir seyahat edilirdi. Belli bir yer hakkında konuşmak inanılmaz tasavvurlara neden olurdu. Böyle şeyler çok fazla olağandışı tahmin ve beklenti ortamı oluştururdu. Onun için birçok şarkının içeriği gerekli olan değil başka bir tarzda söylenirdi. Şarkıların içeriği son derece özgün ve o zamanki yaşamın her boyutuna değiniyordu. Sevdalinkalar böyle oluşurdu." (Humo 1976: 187) Alija Bejtović'in *Halk Şarkılarımızın Araştırılması* adlı ayrıntılı ilave çalışmasında misal verilen ve incelenen yirmi şarkıda belli şahısların ve ailelerin gerçekte de var olduğunu ve anlatıldığını ispat edilmiştir. Bejtović, şarkılarda adı geçen şahısların soy ağacına ait bilgilerine yayınlan-

mayan Osmanlı arşiv belgelerini kullanarak bilgili ve titiz bir şekilde ulaştı. Bulduğu bilgilere göre, bazı Sevdalinkaların oluşma zamanını da tespit etti. Bizim halk gazellerimizde somut şahıslar anlatılıyor ve bu şahısların geçmişinin araştırılmasıyla izleri sürülebiliyor. Şahısları sadece tanımlamak değil şairlerin veya şarkıcıların bu şarkıları yazmalarına ilham veren hadiselerini de ortaya çıkarılabiliyor. (Bejtić 1953: 387) Muhsin Rizvić, sevdalinkalara yönelik çalışmalarında somut şahısların, kendi bölgesinde meşhur olanların isimlerini vererek ve oturdukları şehirlerin semtlerini kesin olarak belirleyerek bu şarkıların “belli bölgenin ve zamanın özelliği” içerdiğini tespit etti, onun için aynı şekilde yeni nesil yazarların sevdalinkalarında da ideal ve örnek olanların lirik yaşam öyküleri de yakın tarihli sevdalinkalara aktarılmıştır. (Rizvić 1969: 484) Yüzyıllarca, şehirdeki halkın farklı kesimlerinin hayatında, gençlerin randevularında, avlu, bahçe, handaki çardak, *siyelo* (parti), düğün, *teferić* (piknik), *akşamılık* (akşama özgü olan eğlence) kaplıca ve hamamlarda sevdalinkalar yazılır ve söylenirdi.

1878 yılında Bosna Hersek’in Avusturya-Macaristan imparatorluğu tarafından işgali, Bosna halkının hayatında dönüm noktası oldu. Mustafa Imamović bu olayı, tarihin akışını kesen ve insanların kaderlerinin başka şekilde yönlendiği, küçük veya büyük dramlara neden olan bir dönüm noktası olarak değerlendiriyor ve bazen insanların bu olanların şuurunda olmaksızın gidişat içerisinde sadece birer aktör, figüran veya gözlemci olduklarını belirtiyor (Imamović 1997: 361).

Avusturya imparatorluğunun gelmesi Bosnalılar için bir medeniyetten öbür medeniyete geçiş demektir. Bu olay farklı bir kültür ve yaşam tarzı getirdi ama bu tabii ki çabuk, acısız ve kolay gerçekleşmedi. 1878 yılına kadar Bosna halkının hayatında çok önemli bir değişim olmadığı için edebiyat tarihçilerinin, sevdalinkaların o zamana kadarki “altın çağını” yaşadığı iddiası kabul edilebilir. Fakat işgal ile birlikte, şarkıların temellerini oluşturan bütünlüğün yavaş yavaş bozularak onu oluşturan yaşam şekilleri ve sistemleri yok olmuş ve bu durum sonucunda sevdalinkaların sorunsuz yayılması ve yenilenmesi için koşullar ortadan kaybolmuştur.

Sevdalinkanın geleneksel samimi aile ortamının bozulmasına ve ‘aleni’ olarak değişmesi ve çökmesine ortam hazırlanmıştır. Sevdalinkalar özünden kopuyor ve eğreti özellikler alıyorlardı. Bu, özellikle profesyonel şarkıcıların performanslarında kendini göstermektedir. Örneğin, Romanlar dışarıdan beğenilen faktörleri bu şarkılar üzerinde uygulamaya koyulmuşlardır.

Bu şekilde şarkılar çok çabuk yayıldı ve tamamen değiştirilip yozlaştırıldı. Oysaki sevdalinkalar kahvehane şarkıları değillerdir. Doğadaki, mahalle bahçelerindeki şarkılardır ve istekleri, çoktan uyuyan mahallelerde, seslerini bir şekilde duyurabilmektir. Bu şarkılar ya samimi bir aile ortamı, ya da neşeli ve mutlu bir toplum içindir. Öyle ki sessiz, tatlı, hafif, yarım sesle vızıldayan arılar gibidirler. Veya Sevdalinka, huzur ve sessizlik olduğunda, her dinleyicinin ruhuyla bu fani dünyanın acı ortamına girdiğinde oluşan şarkıdır (Gesemann 1937: 58).

Sevdalinka saf halinde enstrüman eşliği olmadan söylenirdi, fakat erkek tarafından söylendiği zaman saz eşliğinde söylenirdi. Şarkı söylenmesi ve bağımsız saz ‘tıngırdatması’ (çalınması), yetenekli sanatçılar tarafından yüksek sanat mertebesine eriştirilirdi. Sevdalinkayı hissetme ve hissettirmede, saz eşliği ile sevdalinka performansında saz sanatçısının çalma yeteneği ve ses kabiliyeti bir bütün idi. 1878 yılında Avusturya imparatorluğunun gelişiyile sazın yerini yavaş yavaş akordiyon almaya başlamıştır.

Vlado Milošević “eğer o işitsel etkiyi bir üstteki psikolojik alanın düzeyine taşırsak öyle bir performansla tamamen renk katarız, bizim insanımıza ve onun büyüdüğü yere yakın olan bir şey hissederiz, fakat fabrikada seri olarak üretilen, el yapımı olmayan enstrüman eşliği ile halk şar-

kıları söyleyen kişi için bunları diyemeyiz” diye yazmıştır. “Özellikle renksiz bir tınıya sahip olan akordiyon tampere sistem, standartlaştırılmış üçlü major ve minör akorları, dominant ve eksiltilmiş dörtlüler yapay akortlamayı karakter ve imkan olarak etkiler ve sadece telli enstrümanların sağlayabileceği eş zamanlı bir ifade verir” (Miloşević 1962: 143 – 144).

Saz takımına büyük bir önem vermek gerekir. Onların işlevi solo enstrüman olan sazdan çok farklı idi. Saz takımında yaklaşık 10 saz sanatçısı kadar vardı ve mutlaka birbirleriyle uyumlu çalarlardı. Saz sanatçısı sayısı, ne kadar saz sanatçısının uyumlu (tek sesli) çalabileceğine bağlı idi. Augustin Kristić'in yazdıklarına göre Kreševo'da yirmi genç çarşıda yürürken dahi uyumlu çalarlarmış. Takımlar daha çok kalabalık olan yerler ve açık alanlarda çalarlardı. Onların sahneye çıkmaları ve performansları büyük etki yaratırdı. Takım çok uyumlu olmalıydı çünkü her hata fark edilir ve dinleyiciler için çok rahatsız edici olurdu. Avusturya işgali, farklı sosyo kültürel sistemleri ve kalıpları, yavaş yavaş saza çıkarmış ve yerine ilk başta sevdalinka söyleniş biçimine uygun olmayan bazı performans değişiklikleriyle 'yeni' enstrüman olan akordiyonu getirmiştir.

Tampere sistem, farklı ses kuvvetleri ve yeni ritmik figürlerin gelişi ve harmonik akorlar, sevdalinkanın geleneksel sınırlarını zorlayarak bu şarkılara yeni performans şekilleri katmıştır. Sazın yerini yeni bir dönemin getirdiği akordiyonun alması şarkıların sanat seviyesinin düşmesine yol açıyordu. Şarkıların saz eşliğinde söylenmesi sazın sesiyle şarkıcının sesinin ahenkli bir şekilde birleşmesini sağlıyordu ama akordiyonla bunu sağlamak mümkün değildi. Bunun dışında sazla yapılan doğaçlama akordiyonda mümkün değildi bu durum melodinin 'has' tonlamasının imkanlarını azalttı.⁴

Şekil 2. Gayret Müslüman derneğinin son saz takımı (1903 – 1941)
(Saraybosna Şehir Arşivi)

Birinci dünya savaşının sonunda (1918) sevdalinkanın oluşturulabileceği yaşam tarzı ortadan kalktı, bu nedenle bu yıl da önemli bir tarih olarak anılmaktadır. O zamandan beri sevdalinka büyük bir yenilenme olmadan aktarılmaktadır. O zamandan beri 20. yüzyılın sonuna kadar medya sayesinde (radyo, plak, televizyon) Balkanlarda çok meşhur oldu, sözleri ve performansları sadece meyhanedeki performanslarında değil profesyonel kayıtlarında da pervasızca değiştirilirdi. Bu da yeni şarkıların oluşmasına sebebiyet verdi, oluşturulan yeni şarkılardan bazıları gerçekten kaliteli olsa da diğer bir kısmının kalitesinden şüphe edilmektedir. Bir de şunu belirtelim sevdalinkaların var olan kayıtlarının ve yazılı nüshalarının sistematik bir şekilde korunması ve yaşatılması için gerçekten özenli bir çalışmaya gereksinim duyulmaktadır.

Referanslar

- Bašeskija, Mula Mustafa. 1797. *Ljetopis*⁴. Sarajevo: Veselin Masleša
- Bejtić, Alija. 1953. "Prilozi proučavanju naših narodnih pjesam". *Bilten instituta za proučavanje folklor*. 2. Sarajevo: Institut za proučavanje folklor.
- Ćurčić, Vejsil. 1935. "Sarajevska čalgija". *Glasilo HD "Napredak"* 9 (1): 3-7. Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo "Napredak"
- Gesemann, Gerhard. 1937. "O značaju narodne pesme za nacionalnu kulturu jugoslovenskog naroda". *Prilozi proučavanju narodne poezije*. Beograd.
- Hangi, Antun. 1990. *Život i običaji Musilimana*. Sarajevo: Svjetlost.
- Humo, Hamza. 1976. *Sevdalinka na rubu dvaju društvenih sistema. Sabrana djela. Knjiga VI*. M. Rizvić, ur. Sarajevo: Svjetlost.
- Imamović, Mustafa. 1997. *Historija Bošnjaka*. Sarajevo: KBZ "Preporod".
- Jukić, Ivan. 1858. *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke*.
- Kristić, Augustin. 1955. "Alat majstora tambura iz Kreševa". *Bilten Instituta za proučavanje folklor* Sarajevo 3: 153-158. Sarajevo: Institut za proučavanje folklor
- Maglajlić, Munib. 1983. *Od zbilje do pjesme. Ogladi o usmenom pjesništvu*. Banja Luka: Glas.
- Milošević, Vlado. 1962. "Tambura i harmonika u bosanskom varoškom pjevanju". *Zbornik krajiških muzeja*, 1. Banja Luka: Muzej Bosanske Krajine: 132-134
- Milošević, Vlado. 1962. "Saz". *Zbornik krajiških muzeja*, 1. Banja Luka: Muzej Bosanske Krajine: 136-144.
- Rizvić, Muhsin. 1969. "Ogled o sevdalinci". *Izraz* 13. Sarajevo: Svjetlost.

Notlar

¹Augustin Kristić Kreševo'daki katolik manastırındaki papazdır. Kreševo halk müzik geleneği hakkında bir kaç makale yazmıştır, kendisi de saz çalmıştır.

² 1888 Yılından sonra Bosna vilayetinde halk değişlerini derleyen kişiler şehir şarkılarını bu şekilde adlandırıyor. Anton Hangi *Müslümanların yaşam tarzı ve geleniği* (1990) kitabında bu şarkıları harem şarkıları diye adlandırıyor.

³ İlginç olan 19. Yüzyılın sonlarında, bayanlar bir araya geldiklerinde ve düğünlerde harmonikanın sevdalinkalara eşlik etmeleridir.

⁴ İlginç olan 19. Yüzyılın sonlarında, bayanlar bir araya geldiklerinde ve düğünlerde harmonikanın sevdalinkalara eşlik etmeleridir.